

(„Кръщение“, „На чужда земя“), Стоян Ц. Даскалов („Мирни бразди“, „Цветя за героя“, „Каската“), Иван Мартинов („Драва“, „Огнено кълбо“ и др.). Тези и някои други творци на българското слово показваха не с един или двама герои, до какви висоти се издигна хуманното начало у българския боец и в най-жестоките условия на Отечествена война. По този начин тази литература се оказва съединително звено между пролетарската и антифашистката литература до революцията и литературата, отразяваща строителството на социализма в България.

Важен исторически момент не само в политическата, а и в културната и литературната ни история е свързан, както е известно, с Априлското обновление през 50-те години, по-точно през втората им половина. То намери най-спонтанен и своєвременен отклик в поезията ни. В статията си, посветена на Априлското обновление в съвременната ни поезия, Стефан Коларов шрихира някои от неговите съществени черти, които не са загубили значението си за развитието на поезията и на литературата ни в цялост и до днес. Това е засилване на „откровеността, на субективно-изповедното (курс. а. — Ст. К.) начало в литературата“ (с. 184); на второ място, това е поставянето в центъра на поетическите търсения човешката личност с нейната самобитност и неповторимост, и на трето — насочване вниманието към вътрешния живот на човека, строител на новото социалистическо общество. Тези общи особености стимулираха развитието на творческите индивидуалности на поетите, мнозина от които изживяха истинско второ творческо раждане, а други намериха истинския си глас и облик едва след Април 1956 г. Авторът разкрива приноса на цели поколения и отделни творци за постигане на богатството, многообразието, нюансираността в съвременната ни поезия.

Последната статия в книгата разглежда лирическата интерпретация на военната тема в младата поезия — в поезията на дебютантите талантлив лирици през средата на 60-те и началото на 70-те години. Радостно е, че и при интерпретацията на тази тема младите лирици според обоснованите констатации на изследвача търсят интимно и ангажирано отношение, преживян и почувствуван подход, отхвърлят кухата патетика и илюстративизма. Същевременно критикът не спестява и своите основателни и твърде остри упреци към младите за лекомислено и лековато отношение към темата, което у немалко от тях води до нежелателни неблагоприятности. Наред с другите основания тази висказаност има зад себе си и съображението, че всяко ново поколение трябва да направи своя принос и в разработката на патриотичната тема.

И макар „Дълг и литература“ да подхожда към литературата ни с едно тематично ограничение, нейният автор Стефан Коларов

е успял да постави и да се произнесе в нея по някои проблеми, които имат отношение към националния литературен процес. С това тя надхвърля своето чисто тематично ограничение и значение.

Георги Гетов

ПОЕТИКА НА СТАРОБЪЛГАРСКАТА
ЛИТЕРАТУРА ОТ КРАСИМИР СТАНЧЕВ
(ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ И ПРОБЛЕМИ).
С., 1982. 200 с.

Напоследък в българската литературна наука нагря необходимостта от един по-системен и цялостен поглед върху някои основни въпроси на средновековната поезика и естетика. Последните две десетилетия се оказаха извънредно плодотворни за обогатяването на нашата литературна история с нови средновековни извори, разшири се представата ни за творчеството на редица старобългарски автори, бяха открити нови произведения и писателски имена. Благодарение усилията на наши и чужди медиевисти се документираха с разнообразен материал старобългарски литературни жанрове, в резултат на текстологически и палеографски изследвания се изясниха някои проблеми около отношението им към византийската традиция, както и тяхното разпространение в другите славянски средновековни литератури. Наред с постиженията в изворознанието в обобщаващите трудове и отделните студии на българските учени (П. Динеков, Л. Грашова, Е. Георгиев, Б. Ст. Ангелов, Д. Петканова, Кл. Иванова, Ст. Кожухаров, Св. Николова, К. Мечев и др.) намериха отражение принципи въпроси, свързани със средновековната поезика: художествената специфика и естетическата стойност на старобългарската литература, мястото и ролята на средновековната литературнотеоретическа мисъл, обликът на старобългарския писател, идейно-естетически особености на отделни произведения и цели жанрове, изобразителният стил в творчеството на най-изявените автори и доминиращи книжовни школи и т. н.

Книгата на К. Станчев „Поетика на старобългарската литература“ е първият у нас по-обемен труд, изцяло посветен на философско-естетическите основи на старобългарското литературно наследство и конкретната им реализация в представителните жанрове на средновековната книжнина и това ѝ придава особена стойност. Трудът представява красив резултат от няколкогодишни проучвания на автора в тази област, като обобщава постановки и анализи, намерили място в редица негови публикации.¹

¹ К. Станчев. За някои основни принципи на средновековната естетика (върху материал от житийната литература). — Ли-

Авторът си е поставил задачата да изследва закономерностите на средновековния тип творчество, от една страна, чрез естетическите и литературнотеоретическите възгледи на тогавашната епоха и, от друга — оценявайки художествените явления от съвременна гледна точка, като „се води диалог между понятийните системи на нашето време и на Средновековието“ (с. 12). Тази задача е свързана с трудности от различен характер. На първо място това е ограниченият брой специални проучвания както върху поетиката на старата българска литература, така и върху основни принципи на византийската и старобългарската естетическа мисъл. К. Станчев гради своите наблюдения и изводи не само основавайки се на направеното в българската наука, но и като отчита най-значителните постижения на съвременната литературоведска медиевистика: трудовете на Д. С. Лихачов, П. Зумтор, С. Аверинцев, Р. Пикио и др. в областта на средновековната поетика, изследванията на Г. Матю, П. Михелис и особено В. В. Бичков в областта на византийската естетика и редица други публикации по отделни въпроси. Проблемите свързани със старобългарската художествено-естетическа система, са разглеждани на съвременно научно равнище, което е едно от достойнствата на книгата. Друга, не по-малко съществена трудност при едно изследване върху поетиката на старата българска литература и нейното естетическо своеобразие е сложността на историко-литературния процес през Средновековието и многообразието му връзки с идеологическите основи на обществото. „Специалист по поэтике древнорусской литературы — пише Д. С. Лихачов — должен быть одновременно и историком литературы, знакомом текстов, рукописного наследия в его целом.“² В труда си К. Станчев е избрал като метод синхронния анализ на явленията от средновековната литература съобразно със задачата да се илюстрират общите закономерности на художествено-естетическата система чрез различни нива от нейната структура.

литературна мисъл, г. XXI, 1977, 8, с. 45—54; Концепцията на Псевдо-Дионисий Ареопагит за образното познание и нейното разпространение в Средновековна България. — Старобългарска литература, 1978, 3, с. 71—73; Изграждане на човешките образи в старобългарската агиографска проза. Канд. дис. (машинопис), 1978; Идеино-естетически и развойни тенденции на старобългарската литература. — Български език и литература, г. XXII, 1979, с. 3—12; Нормативност на средновековната естетика и поетика. — Старобългарска литература, 1980, 6, с. 3—10; Структура на художествения образ в старобългарската агиография. — Старобългарска литература, 1980, 8, с. 3—12, и др.

² Д. С. Лихачев. Поэтика древнерусской литературы. М., 1979, с. 357.

Засегнати са ония произведения в историята на старобългарската литература, при които общите особености са най-ярко и пълно изразени. Както отбелязва авторът, този подход не изключва, а предполага по-нататъшно задълбочено изследване на отделни творби и жанрове „с оглед разкриване на развойните тенденции, проследяване развитието на литературата, динамиката на системата, очертаване на литературния процес“ (с. 179). Ценността на разглеждания труд е във формулиране на същностни характеристики на литературните явления в българската книжнина от IX—X до началото на XVIII в., което дава богати възможности за нови проучвания и разработки.

Първата част от книгата, озаглавена „Философско-естетически основи на средновековната поетика“, е посветена на общохудожествени проблеми, характеризиращи средновековното християнско изкуство, в частност — литературата. Разглеждани са раннохристиянските и ранновизантийските философско-естетически възгледи, въз основа на които като синтез на езическия неоплатонизъм и развиващия се успоредно с него християнски неоплатонизъм се появява т. нар. Ареопагитски корпус. Петте съчинения, които той съдържа, приписвани на полумитичния атински мъдрец Псевдо-Дионисий Ареопагит, са познати още на Константин-Кирил Философ, цитати и перифрази от тях откриваме у Йоан Екзарх, Константин Преславски, в Симеоновия сборник от 1073 г., у Евтимий Търновски и др. През 1371 г. е направен цялостен старобългарски превод на Ареопагитския корпус от Исая Серски, известен по около осемдесет преписа в старите славянски литератури. Авторът се спира основно на концепцията за образното познание, разработена от Псевдо-Дионисий Ареопагит не само защото тази концепция най-пълно е отразена именно в това средновековно съчинение, но поради активното отношение на старобългарските книжовници към нея. Особено е подчертано творческото възприемане на философско-естетическата теория от Ареопагитиките през XIV в., когато творчеството на Патриарх Евтимий и неговите следовници се гради върху схващането за символичния характер на словесното изображение и възможността чрез натрупване на синонимни названия на един и същ обект да се постигне неговата трансцендентна същност. Мястото и ролята на Псевдо-Дионисиевата теория за природата на художествения образ в творческата практика на старата българска литература дава основание на К. Станчев да определи базисното й значение при проучване въпросите на поетиката.

Преминавайки към структурата на художествения образ в старобългарското литературно наследство, авторът изхожда от положението, че действителността и изкуството по време на Средновековието се третират като две знакови системи, чрез които

се проявява трансцендентното. Художественият образ в средновековното творчество се явява резултат от взаимодействие между религиозно-митологическите представи за действителността и тяхното художествено претворяване, т. е. „действителността се отразява в изкуството, пречупена през призмата на християнската митология“ (с. 25). Този принцип е наречен от автора „принцип на двойното отражение“. Тясно свързан с него е „принципът за отъждествяването“. Съгласно него при изграждането на художествения образ средновековният автор се интересува преди всичко от отъждествяването на литературния герой с определен митологически прототип, при което „индивидуалното се разглежда само като доказателство за принадлежност към общото“ (с. 28). Изхождайки от основните положения, теоретически обосновани от Ю. М. Лотман, за отъждествяването като характерна особеност на средновековното изкуство, фолклора и др., К. Станчев прецизира значението и употребата на термина съобразно с допълнителните си наблюдения върху средновековната литературна традиция. Крайният извод на автора е, че художественият образ има двуслойна структура — той се реализира чрез органичното единство между един конкретно-изобразителен пласт, подчинен на друг, митологично-символичен пласт. Подчертано е, че митологично-символичният пласт има универсално значение и в този смисъл проблемът за „наднационалното“ в старите славянски литератури е свързан със структурата на средновековния текст. Това е принципно нова постановка, която хвърля допълнителна светлина върху дискуссионните проблеми за единството и разликата между православните славянски литератури, за ролята на старобългарската литература като „посредница“ между Византия и старославянския свят, за съществуването на „моделни“ и „образци“ в системата на средновековните литератури и т. н.

В края на първата част К. Станчев е насочил своето внимание върху изясняване на въпросите, свързани с нормативността и традиционността в средновековното художествено творчество. Тук са разгледани термините „канон“ и „етикет“, които са възприети в съвременната медиевистика за означаване на нормативността. Авторът прави известни уточнения на двата термина, като изтъква, че с тях се означават две различни страни от същността на средновековното изкуство, които различно се отнасят към традиционността. Проследени са взаимоотношенията между норма и традиция, а също така вътрешното развитие на художествените канони, твърде важно в историко-литературния процес през Средновековието. За сегнати са съществени въпроси около спецификата на творческия акт при средновековния автор — например интересния проблем за творческата свобода и зависимостта

от нормата и традицията, мястото на художествената условност, на импровизацията, и т. н.

В част втора, озаглавена „Проблеми на композицията“, К. Станчев преминава към анализа на структурата на художественото произведение, изразена преди всичко чрез неговата композиция. Веднага трябва да се отбележи, че авторът не се занимава с характеристики на композицията при отделни конкретни жанрове, а набелязва най-общите композиционни елементи, типични за средновековните литературни произведения като цяло. Те са определени въз основа на две дихотомии: реч на повествователя — реч на персонажа и авторски текст — библиейски цитат. Въпросът за речта на повествователя е разгледан, като се проследяват особеностите на формите на авторовото присъствие в средновековната творба, а именно — обективизираното нелично повествование, при което няма изява на авторско „аз“; автор-повествовател, който се изявява със своето лично отношение към изобразяваното или е пряк участник в събитията; герой-повествовател, от чието име се води повествованието, „например патеричните разкази, „Сказание за железния кръст“ и др.). Наред с това е отделено внимание на речта на персонажа (монолог, диалог с неговите разновидности), като се отбелязва, че в средновековното художествено творчество речта на персонажа е обектно, изобразено слово, а не документ. Този момент е твърде важен, тъй като често пъти при коментиране на средновековните текстове се забравя, че речевите изяви на персонажа в агиографията (например молитвите) са подчинени на логиката на художественото изображение, а не на документалното отразяване на фактите и събитията. Твърде интересен и показателен за художественото своеобразие на средновековния текст е въпросът за гледната точка в литературната творба, който също е намерил място в изследването на К. Станчев.

Приносен момент представлява проследяването на мястото и ролята на библиейските цитати в средновековната литература. В съвременната медиевистика вече се обръща внимание на този въпрос (Р. Пякио, Ал. Наумов и др.), който основателно се смята за „тематичен ключ“ към тълкуването на творбите. К. Станчев прави характеристика на начина на въвеждане на цитатите, точността на цитирания текст, който често се среща под формата на перифраза, а също така излага някои наблюдения по отношение на неговото възприемане от тогавашния читател. Авторът подчертава, че цитирането в средновековното литературно произведение не е просто похват, а един от принципите на словесно творчество, „чрез който на композиционно ниво се реализира двуслойната структура на художественото изображение“ (с. 75).

В третата част на книгата са разгледани проблемите за времето и пространството и за фабулата и сюжета в агиографската проза. Авторът е избрал агиографията като представителен жанр, който е най-характерен за оригиналната старобългарска литература и дава богат илюстративен материал при постановката на тези въпроси. К. Станчев се спира на триделния строеж на фабулата в прозаичното агиографско произведение и набелязва основните, задължителни елементи, чрез които се изгражда фабулната експозиция. Приносни наблюдения са направени и по отношение на постбиографичното повествование (разкази за чудеса, извършени от светеца, и разкази за пренасяне на мощите). Извършена е класификация на агиографските фабули по тип, а също така е направен преглед на спецификата на трите тематични разновидности житийна фабула: в житията за отшелници, за мъченици и герои от апостолски тип. Като основен принцип при строежа на фабулата авторът посочва центричната мотивировка чрез предпоставената същност на агиографския герой — около образа на светеца, център на произведението, са нанизани отделни епизоди, между които няма линейна причинно-следствена зависимост. Този принцип отговаря на господството на илюстративния дидактизъм в средновековната художествена творба и е в тясна връзка с централизма и монофоничността на нейната композиция. По-нататък са разгледани особеностите на взаимоотношението между фабула и сюжет, както и типичните черти на изградения въз основа на тях идеализиран характер на агиографския герой.

Последната част от книгата „Ритъм и слово в старобългарската поезия и ораторска проза“ е посветена на отличителните черти на старобългарската ритмика в оригиналните произведения. Авторът определя три вида старобългарски поетичен ритъм (изосилабичен, музикално-речев и синтактично-интонационен), а също така разглежда поетическите пасажи като композиционен елемент в ораторската проза. В тази част са намерили място и редица наблюдения по отношение на най-характерните стилно-изобразителни словесни похвати (плеонастична и тропова синонимка), анализирани от гледна точка на тяхната символна натовареност и свързаната с нея нормативна семантика.

Трудуът на К. Станчев убедително запълва една празнина в съвременния литературоведски анализ на средновековната творба. Новото, което внася авторът, се заключава преди всичко в разглеждането на поетиката, органически свързана с философско-естетическите схващания през Средновековието. Именно това отличава книгата от класическите трудове на Д. С. Лихачов и С. Аверинцев, чийто последовател се явява К. Станчев. Безспорно общият поглед, възприет от автора, оставя някои въпроси само набелязани (например проблемите на отдел-

ните жанрове и макрожанрове), но е създадена резултатна основа за по-нататъшното им проучване. Оригиналният и съвременният научен подход към проблематиката свидетелства за активизиране на изследванията в областта на средновековната поетика у нас, подтиква към нови търсения за разкриване художествено-естетическото своеобразие на старобългарската литература.

Анисава Миленова

„ЕДИН БЯЛ ЛИСТ, ЕДНО ПЕРО“ от
БОЖИДАР КУНЧЕВ. С., 1981, 235 с.
„ТВОРИЦИ И СЛОВО“ от ПАНКО
АНЧЕВ. С., 1982, 203 с.

Почти всички от младите, върху които ляга по-голямата част от тежестта на днешната ни оперативна критика, вече имат своите книги, а някои от тях — и определен литературен престиж. Той може да не е признан от едни или други наши писатели — това, вярвам, е понятието всекиму, — но е валиден, общо взето, за връстниците им, на които те се явяват в известен смисъл „автентичните“ тълкуватели и говорители. Та, колкото и да се мърмори, че „тия сегашните“ много бързали, че още не били достатъчно почернели от калайджилъка — каквито и ние да ги разправяме, било от чардака на узаконените ни критически вишки, било из дълбоките литературоведски окопи, простата истина е, че на т. нар. млади трябва да се гледа сериозно.

Позволявам си това малко дръпнато предисловие по простата причина, че определеното „млади“, приказвано на критици между 30-те и 40-те, от доста време насам няма никакъв окрилящ смисъл, то не им подхожда, както на влаха ефрейторската нашивка, обратно: обезсърчава ги прокрадващото се в него снизхождение и двусмислие. А няма защо. И че наистина няма, ще се опитам да покажа в бележките си върху книгите на двамата от тях — става дума за „Един бял лист, едно перо“ на Божидар Кунчев и „Творици и слово“ на Панко Анчев. Сега единият е на 34, а другият на 36 — възраст на кандидатите на филологическите науки, на главните асистенти, па даже и на доцентите, стига двамата да бяха проявили предвидливо и отрано едно научно рвение. Но тях, изглежда, ги е близнала високата цена, която се заплаща, за да бъдеш критик, и те са се подготвяли за тежобите, неблагоприятността и оскъдните радости на това подхвърлено дете в градината на литературата ни, за каквото обикновено го смятат нашите писатели.

Преди да издадат книгите си, и Б. Кунчев, и П. Анчев имат зад гърба си десетилетно участие в нашия литературен живот. Е, не всичко, излязло изпод перото им, съм намя-